

צילום בטבע וכתובת שירי הייקו בשילוב טכנולוגיות ניידות ומדיה חברתית

טלי גיל

מכללת אורנים

הגית מישר טל

המכון הטכנולוגי חולון ומכללת אורנים

תקציר

מאמר זה מציג סדנה לצילום ולכתובת שירי הייקו בטבע, המשלבת שימוש בטלפונים סלולריים ומדיה חברתית. מטרת הסדנה היתה להעצים את חווית המפגש עם הטבע ואת יכולת ההתבוננות החיצונית והפנימית של משתתפיה, באמצעות התנסויות בביטוי חזותי וטקסטואלי ושיתופם בקבוצה באמצעות טכנולוגיה ניידת.

בסדנה נוצרו שלושה עשר צילומים ושמונה עשר שירים שנכתבו בהשראת התצלומים (לחלקם נכתב יותר משיר אחד). התצלומים והשירים נותחו בכלים פרשניים מבוססים על המתודולוגיה של בארת'. ניתוח התוצרים מעלה שבעקבות השהייה בטבע, ההתבוננות בו, הצילום וכתובת השירים, הצליחו המשתתפים להביע תובנות הנוגעות לקשר בין האדם והטבע, תוך שהם מביאים לידי ביטוי את עולמם הפנימי. השימוש בטכנולוגיה הניידת בסדנה לא סתר את החוויה בטבע, כפי שאפשר היה לחשוב, אלא שימש לקירוב המשתתפים אליו. הפעילות המוצגת כאן, מזמנת שימוש מושכל בטכנולוגיה ותורמת לחוויית למידה משמעותית של היחיד והקבוצה.

מילות מפתח: שירת הייקו, צילום, למידה ניידת, למידה משמעותית, למידה בטבע, למידה חוץ כיתתית.

מבוא

אחת הטענות הרווחות בציבור הרחב כנגד השימוש בטלפונים סלולריים הינה שהשימוש בהם פוגע ביכולת הביטוי האישית ובקשרים בינאישיים. העולם העכשווי נחוה על-ידי "משתמשיו" בתיווך של מסכים החוצצים בין האדם לסביבתו. הטבע מופיע לרוב כייצוג וירטואלי ולא באופן אותנטי וישיר. מטרת המאמר היא להציג מודל לשימוש בטלפונים סלולריים, שלא רק שאינו פוגע בחוויה האותנטית, בביטוי האישי, באינטראקציה הבינאישית ובקשר עם הטבע, אלא אף מעצים אותם ומקנה באמצעותם חוויה של למידת עומק משמעותית.

התבוננות בטבע כחווית למידה משמעותית

השהייה בטבע, שהייתה בעבר חלק מרכזי מחיי האדם, הולכת ופוחתת בתקופתנו (Louv, 2005; ברגר, 2014). הזמן הרב שמושקע כיום בפעילויות תלויות מסכים, מוביל להסתמכות בעיקר על יכולות קוגניטיביות ובכך נפסד מקומם של רכיבים החשובים לרגש, לנפש ולרוח האדם, שמתפתחים כתוצאה מהפעלת שלל היכולות האנושיות (גארדנר, 1996; תדמור ופריימן, 2012). שהות והתבוננות בטבע מהווים אמצעים מרכזיים לחיזוק הקשר של האדם לסביבתו (מרגולין, 1957, אוריון, 2003; גרטל, 2010). המפגש עם הטבע תורם לפיתוח תהליכי למידה משמעותיים (אלוני, 2014; הרפז 2014) ויוצר רגישות לא רק לעצמי ולרווחה האישית אלא גם לאחר ולסביבה. דרך מפגש בלתי אמצעי זה ניתן להקנות לאדם ערכים של סובלנות ואחריות (וגנר, 2008). שהייה בטבע מפתחת באדם מנגנוני התבוננות חיצונית ובעקבותיהם התבוננות פנימית (Dewey, 1963). היא אף מחזקת את הכרת העצמי ואת חיזוק האמון של היחיד ביכולתו להנהיג את חייו בהצלחה (אלוני, 2014). בעולם בו מופנים רוב המשאבים האישיים למרוץ אחר החומרי וההישגי, מספקות ההתבוננות החיצונית והפנימית מענה

לצורך בחיפוש אחר משמעות פנימית ויכולת לחוות את החיים כבעלי ערך (פרנקל, 1970; נצר-רוסו, 2013).

צילום וכתובת שירי הייקו כאמצעים לביטוי עצמי ולפיתוח התבוננות חיצונית ופנימית

צילום וכתובה כשאר הסוגות האמנותיות, הינם ערוצים לביטוי אישי, המזמנים פיתוח מיומנות של קשב והתבוננות פנימית (Dewey, 1958). התחזקות של תחום התקשורת החזותית, בהשוואה למילולית, בעידן האינטרנט, במקביל להטמעתה של טכנולוגיית הצילום במכשירי הטלפון העכשוויים, הפכה את הצילום לזמין ושתפני. השימוש האינטנסיבי בצילום הסב אותו מתחום למקצוענים, לאמצעי הנגיש לכל אדם. צילום הנוצר בעקבות התבוננות ממוקדת במציאות הקונקרטי ולכידתה, תורם לביטוי אישי ולהתבוננות פנימית (אורן, 2008). גם הכתיבה מעוררת את יכולת ההתבוננות הפנימית (נצר-רוסו, 2013). כתיבת שירה היא כתיבה מתומצתת, המבוססת על מטאפורות, דמיון, צלילים ומקצב ומשקפת את עולמו הפנימי של המחבר, לעיתים אף באופן בלתי מודע (Wadson, 1982).

מקור שירי ההייקו באמנות יפנית מסורתית המבוססת על החשיבה הבודהיסטית, שמדגישה את החולף והמשתנה. במוקד ההייקו נמצאת ההתבוננות בטבע (Stibbe, 2007). האדם כחלק מן הטבע, מתבונן ביצירה ורואה בה את עצמו. הנושא בשיר ההייקו עשוי להישמע מובן מאליו בקריאה ראשונה, אולם כאשר מתעמקים בקשר בין הדימויים השונים, מתגלים תובנות מעניינות ומסרים רוחניים. לשיר ההייקו היפני המסורתי מבנה קשיח של שלוש שורות בנות חמש, שבע וחמש הברות בהתאמה. כלל זה מבוסס על השפה היפנית, ולא תמיד מתאימים לשפות אחרות, ולכן בכתיבה של הייקו בשפה אחרת, נשמרים רק חלק מהכללים (הופמן, 1980; שחל-פורת, 2013; Lida, 2010).

קריאה וכתובה של שירת הייקו הינן אמצעי לפיתוח קול אישי ויכולות ביטוי שפתיות. הן מחזקות מיומנויות של ביטוי עצמי לצד מיומנויות תקשורתיות ומבטאות קשר בין הקורא לכותב (Lida 2008, Lida, 2010).

שחל-פורת (2013) טוענת ששירת הייקו מתאימה לתרבות בת-זמננו, שהיא תרבות מצלמת יותר מאשר כותבת. היא מקבילה את עינו של משורר ההייקו למצלמה "שבראותה מראה ייחודי, היא נלחצת ו"מצלמת" אותו במילים ספורות" (שחל-פורת, 2013, 1). לדבריה, שירת ההייקו וטכנולוגיית הצילום העכשווית, שתיהן זמינות וקלות לשימוש גם עבור חובבים ומאפשרות לתפוש את הרגע בצורה ספונטאנית ולא מבויתת.

מעבר להשוואה בין הייקו לצילום, הרי שהמפגש ביניהם יכול ליצור עוצמה מיוחדת של ביטוי. המפגש בין הביטוי החזותי של הצילום לביטוי הטקסטואלי של השיר, מחבר בין ההיבט הנטורליסטי להיבט המופשט והסימבולי ואף מייצר ניגודיות ומתח בין האובייקט המצולם למה שנכתב עליו (Stibbe, 2012). הצילום בטבע בשילוב כתיבת שירי ההייקו דורשים התבוננות בטבע באופן נקי המתרכז ביפי הטבע ומעצים את תחושת הקרבה אליו (Stibbe, 2012).

תיאור המקרה

המקרה המתואר במאמר זה מציג פעילות סדנאית משולבת סמארטפונים, שבמרכזה צילום בטבע וכתובת שירי הייקו בתהליך של יצירה אישית ושיתופית. הסדנה התקיימה ב"שביל השירה" שבגן הבוטני במכללת אורנים. מטרת הסדנה היתה להעצים את חווית השהיה בגן ולפתח יכולת התבוננות חיצונית והתבוננות פנימית באמצעות שימוש בסמארטפונים. קיימים מספר השיקולים לבחירה בסמארטפונים לצורך סדנה זו היו: המכשירים נמצאים ממילא ברשות המשתתפים ולכן לא נדרשת הצטיידות מיוחדת. הם קלים לנשיאה ומתאימים להתניידות בעת הפעילות החוץ כיתית. הסמארטפונים מאפשרים חיבור לאינטרנט שאינו נשען דווקא תשתיות מוסדיות (wi-fi) ומצויידים במצלמות דיגיטליות באיכות טובה. יתרון נוסף הוא הגישה לסביבת ה- whatsapp, המוכרת

היטב למשתמשים בזמננו. האפליקציה מאפשרת ליצור מרחב שיתופי באופן ספונטאני ובקלות רבה, דבר ששימש את המשתתפים בסדנה כפי שיתואר בהמשך. במהלך הסדנה שולבו למידה אודות שירת ההייקו, שהות והשתהות ברחבי הגן, צילום דיגיטלי וכתבה של שירי הייקו. השתתפו בה שבעה משתלמים, אנשי חינוך לערכי טבע וסביבה.

שלבי הסדנה:

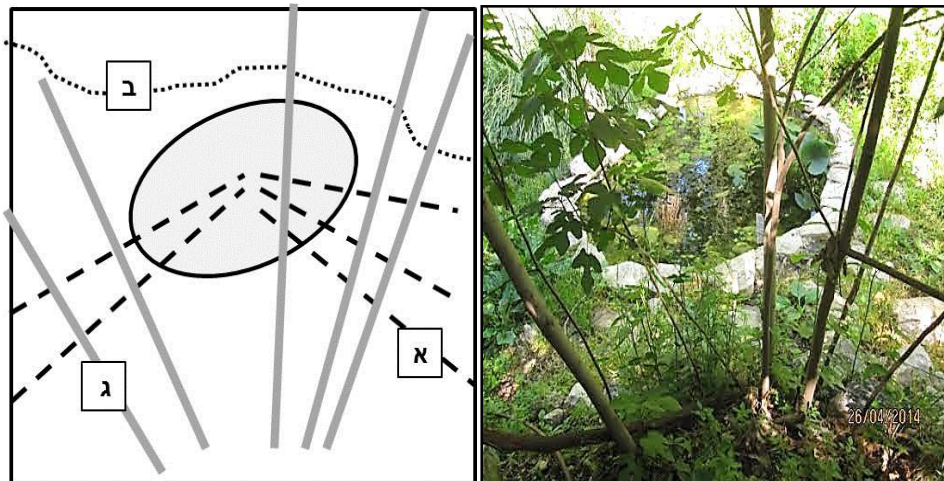
1. סיור מונחה להכרות עם הגן ועם שביל השירה.
 2. לימוד העקרונות של שירת ההייקו.
 3. התפזרות ברחבי הגן, התבודדות והתבוננות וצילום.
 4. כתיבת שירי הייקו המתייחסים לתצלומים האישיים.
 5. יצירה של קבוצת וואטסאפ משותפת לכל הנוכחים והעלאת החומרים של המשתתפים לרשת.
 6. חשיפת התצלומים בפני הקבוצה והתבוננות בתצלומים של שאר המשתתפים.
 7. סבב כתיבת שירים שני: כתיבת שירי הייקו המתייחסים לתצלומים של האחרים.
 8. הקראת כל השירים, דיון ורפלקציה על התהליך והתוצרים.
 9. פרסום חוברת תצלומים ושירים בפורמט דיגיטלי.
- הטלפונים הסלולריים שימשו בסדנה בשלושה אופנים: ככלי כתיבה, כאמצעי צילום וכפלטפורמה לשיתוף.

הסדנה הניבה 13 תצלומים ו-18 שירי הייקו. הצילומים והשירים נותחו ע"י החוקרים במטרה לבחון את האופן שבו הם מביעים מצד אחד התחברות אל הטבע והתבוננות חיצונית בו, ומצד שני התבוננות פנימית והתייחסות אל הקשר בין האדם לטבע.

ניתוח התצלומים מתבסס על מודל הסימן, מסמן ומסומן של בארת' (1977), לפיו אנו מוקפים במערכות של סימנים נושאי משמעות. לכל סימן שני מרכיבים: המסמן, מה שנראה, נשמע או נכתב, וניתן להשגה בחושים, והמסומן, המושג הרעיוני שעומד מאחורי המסמן, המשמעות שהוא נושא עבור המתבונן בדימוי. המסומן מורכב משני מרכיבים: הדנוטציה, קרי, המשמעות המילונית הישירה והראשונה בה מבחינים והקונוטציה, האסוציאציה החברתית-תרבותית של הסימן, הנלווית למסמן. ניתוח שירי ההייקו שנכתבו בהשראת התצלומים בחן קיומן של תמות משותפות המבטאות קירבה והתבוננות בטבע. להלן יוצגו שתי דוגמאות לאופן שבו משתקף הטבע בשירים ובצילומים וכיצד בא לידי ביטוי הקשר בין האדם לטבע בתוצרי הסדנה.

דוגמא לניתוח צילום ושיר הייקו שנכתב בעקבותיו

המסמן בתצלום של אראלה גולדשמיד הינו בריכת מים קטנה, הממוקמת באזור המוצל שבקדמת התצלום. חלקו האחורי מואר מאוד. מגוון הצמחייה והחשיפה השונה לאור יוצרים גוונים רבים של ירוק. הבריכה נצפית מבעד לענפי שיח. התצלום מצולם במבט מלמעלה כלפי מטה.

איור מס' 1

תצלום מס' 1

הצורה האליפטית המסמנת את הבריכה באיור מס' 1, נמצאת בשלמותה במרכז התצלום. צורות מעגליות מרמזות על רכות והגנה. הן מזכירות גם לוח מטרה, משקפות ושאר אביזרים הקוראים למיקוד המבט. סביב הבריכה מזהים קווים אלכסוניים (מקווקוים, מסומנים ב-א') שנקודת המפגש הדמיונית ביניהם נמצאת במרכז הבריכה וממקדת אליה תשומת לב.

הקו המפותל (ב') שבאיור, מסמן את הגבול בין החלק המוצל שבתצלום, המשדר קרירות ונועם, בו נמצאת הבריכה ובין החלק המואר שמעבר לה. זהו קו הגבול בין העולם הקסום והאינטימי של הבריכה, לבין העולם האמתי שבחוץ המסנוור והחורך. הצלמת בחרה לשהות בעולם המוגן והמגן ומשם לתעד אותו.

זווית הצילום, מרמזת על מיקומה של הצלמת ביחס לבריכה. ההסתכלות מלמעלה למטה יוצרת תחושת נפרדות מבחינה פיזית וסימבולית גם יחד. הצלמת שואפת להגיע לבריכה הנכספת, אך היא עדיין לא שם.

גם ענפי השיח שחוצצים בין הצלמת לבריכה (מסומנים ב-ג') מונעים את הגישה כסורגים המפרידים בינה לבין מחוז חפצה.

הפרשנות הנובעות מהקונטציות שעלו בניחוח המסומן מובילה להסתכלות דו-כיוונית. מחד, שאיפתה של הצלמת להתקרבות פיזית והכרתית אל הבריכה ומאידך, ההכרה במגבלות היכולת להתחברות המלאה. אנו המלווים את הצלמת בדרכה, תוהים באם תצליח להגיע ליעדה, או שגילוי הבריכה וחיפוש הדרך אליה, הם המרב שתוכל לעשות. העולם המגולם בבריכה יישמר לשוכניו החיים והצומחים בלבד ולנו לא ייוותר אלא להתבונן בו מרחוק ולהיקסם ממנו.

ההייקו שכתבה הצלמת בהשראת התצלום שלה הינו הפרשנות שלה לתצלום. להלן השיר:

*זחל מים הגיח ונעלם
חרקים חגים מעל
והתאנה סוככת לבטח*

התמה המרכזית בשיר, עוסקת בארעי ובקבוע שבעולם בזעיר-אנפין המתקיים בבריכה. הזחל הטרונספורמטיבי במהותו (במעבר לגולם ואחר-כך לפרפר), פותח את תמונת השיר. יציאתו מהמים מתוארת במילה "הגיח", בעלת הקונטציה הכוחנית והבלתי צפויה, ואז הוא נעלם. החרקים מרחפים בקלילות מעל המים במעגלים. מעל לכולם ניצבת התאנה, הניזונה ממי הבריכה, "סוככת לבטח", מעניקה הגנה אימהית ליצורי הבריכה, המשרה תחושת ביטחון על התמונה כולה.

הכותבת מתארת פעילות שוקקת המתקיימת מתחת לפני המים ומעליהם. הקורא יכול לדמיין את המחזה כמי שצפה בו בעצמו.

המפגש בין התצלום ושיר ההייקו של אראלה גולדשמיד מעשיר את נקודות המבט שבחרה להציג. אם בתצלום התוודענו אל שאיפתה להגיע אל הבריכה והקשיים שעומדים בדרכה, הרי בשיר היא מציגה התבוננות על התרחשות שוקקת של הופעה, העלמות, תנועה וססגוניות, הגלומות ביצורים החיים ובעץ המיטיב. נראה שהגיעה ליעדה. אמנם היא אינה חלק ממנו, אך היא מתבוננת ביצוריו וחווה אותם מהדהדים בתוכה.

סיכום ומסקנות

מהתצלומים ומהשירים גם יחד עולה מרכזיותו של הטבע ומקום האדם בתוכו. ההכונה של הסדנה להתנסות בכתובת שירי הייקו ומקור ההשראה המשותף, התצלומים והשהות בגן הבוטני, מהדהדים

בשירים. משלל המשמעויות המתגלה בצילומים נוצר "דו-שיח בינינו לבינו. לפעמים אנו רואים דברים שהצלם לא היה מודע להם, ולעתים הצלם התכוון לדברים מסוימים אשר אנו הצופים איננו מצליחים לגלות אותם" (שליטא, פרידמן והרתאן, 2011; עמ' 52).

הסדנה לצילום ולכתובת שירי הייקו בטבע, הנעזרת בטלפונים סלולריים, מהווה דוגמה לפיתוח תהליכי למידה משמעותיים וחוויתיים ליצירת התקרבות אל הטבע. הצילום נועד למקד את ההתבוננות של המשתתפים בטבע, בעוד שכתובת השירים כיוונה להתבוננות פנימית. הסמארטפונים בסדנה זו שימשו ככלי לביטוי עצמי ורשת הוואטסאפ תרמה לשיתוף בין המשתתפים וליצירת אינטראקציה בקבוצה.

מניתוח התוצרים עולה שהחוויות שעברו המשתתפים הותירו בהם רשמים עמוקים הן ברמת ההתבוננות החיצונית והן ברמת ההתבוננות הפנימית. סדנה זו מזמנת שהייה והתבוננות בטבע, עשייה אמנותית, שיתוף בקבוצה ורפלקציה אישית. יש ביכולתה להוביל לחוויה מהותית ובעקבותיה ללמידה משמעותית ולהתפתחות אישית.

מקורות

- אוריון. נ' (2003). סביבת הלימוד החוץ כיתתית: למה ואיך. *אאוריקה* (17). 6 - 11.
- אורן, ר' (2006). עיצוב תרבות ומשמעות בצילום -נופי מים בתצלומי הארץ, *עיון ומחקר בהכשרת מורים* (10). 123-157.
- אלוני, נ' (2014). הבניית התנסויות משמעותיות בחינוך ובלמידה, קווים מנחים לאנשי חינוך והוראה. מתוך: *המכון לחינוך מתקדם, מכללת סמינר הקיבוצים, ועדה מייעצת: פרום למידה משמעותית במשרד החינוך*. אוחר מאתר משרד החינוך בתאריך 12.10.2014.
<http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/1D44B1B7-972D-47A2-94BA-B037D69F8BBE/193161/hitnasuyot.pdf>
- בארט, ר' (1977). הרטוריקה של הדימוי. בתוך: ת' ליבס, ומ' טלמון (עורכות). *תקשורת כתובות: טלוויזיה כסביבה של תרבות היום-יום*. מקראה, חלק א'. רמת אביב: האוניברסיטה הפתוחה. 259 – 271.
- ברגר, ר' (2014). טבע תרפיה – לשלב את הטבע בטיפול. בתוך ר' ברגר (עורך). *האמנות – לב התרפיה*. קריית ביאליק. הוצאת אח. אוחר בתאריך 2.9.2014. מתוך אתר המרכז לטבע תרפיה:
http://www.naturetherapy.org.il/index.php?option=com_content&view=article&id=375%3Aincorporating-nature-in-therapy&catid=60%3Ahebrew-articles&lang=he
- גרדנר, ה' (1996). *אינטליגנציות מרובות: התיאוריה הלכה למעשה*. ירושלים: מכון ברנקו-וייס.
- גרטל, ג' (2010). *דרך הטבע, הפדגוגיה הטבעית והטיפול החינוכי*, ספרית הפועלים.
- הופמן י' (1980). *לאן נעלמו הקולות? סיפורי זן ושירי הייקו*. גבעתיים: מסדה.
- הרפז, י' (2014). למידה משמעותית: מה אפשר לעשות? *מגזין האינטרנט של מכון אבני ראשה "אבני דרך"*, ינואר 2014. אוחר בתאריך 12.10.2014. מאתר יורם הרפז, מאמרים אקדמאים על חינוך.
http://yoramharpaz.com/pubs/learning/meaningful_learning.pdf
- מרגולין, י' (1957). *החינוך לטבע*, הוצאת סמינר הקיבוצים.
- פרנקל, ו' (1970). *אדם מחפש משמעות – מבוא ללוגותיראפיה*. תל-אביב: הוצאת דביר. (פורסם במקור בשנת 1946).
- רוסו-נצר, פ' (2013) " בית ספר למשמעות", *הד החינוך*, 2013, כרך פ"ז, גיליון מס' 07. 134-137. אוחר באוגוסט 2014 מאתר הד החינוך:
<http://portal.macam.ac.il/ArticlePage.aspx?id=9721tujur>
- שליטא, ר', פרידמן, א' והרתאן, ר' (2011). *אוריינות חזותית בפעולה: חינוך בעידן החזותי*. תל-אביב: מכון מופ"ת.
- שחל-פורת, ש' (2013). תמונה אחת שווה שבע-עשרה הברות. *אלכסון, מחשבות מתחילות כאן*. אוחר בתאריך 30.8.2014 מאתר אלכסון: alaxon.co.il/?p=6262
- תדמור, י' ופריימן ע' (2012). *חינוך, מהות ורוח*. תל אביב: הוצאת מכון מופ"ת.

- Dewey, J. (1958). *Art as experience*, New York: Putnam
- Dewey, J. (1963). *Experience and education*, New York: Collier-Macmillan
- Iida, A. (2010). Developing Voice by Composing Haiku: A Social-Expressivist Approach for Teaching Haiku Writing in EFL Contexts. In *English Teaching Forum* (Vol. 48, No. 1, pp. 28-34). US Department of State. Bureau of Educational and Cultural Affairs, Office of English Language Programs, SA-5, 2200 C Street NW 4th Floor, Washington, DC 20037.
- Iida, A. (2008). Poetry writing as expressive pedagogy in an EFL context: Identifying possible assessment tools for haiku poetry in EFL freshman college writing. *Assessing Writing*, 13(3). 171-179.
- Stibbe, A. (2007). Haiku and beyond: Language, ecology, and reconnection with the natural world. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, 20(2), 101-112.
- Stibbe, A. (2012). Chance Encounters: ecology and haiku-inspired photography. *Language and Ecology Research forum*
- Wadson, H. (1982). Self-exploration and integration through poetry-writing. *The Arts in Psychotherapy*, 8(3), 225-236.
- Louv, R. (2008). *Last Child in the Woods: Saving Our Children From Nature-Deficit Disorder*. NC; Algonquin Books.